

ВПЛИВ РУМУНСЬКОГО ФАКТОРА НА ЗАГАЛЬНОСОЮЗНУ СТРАТЕГІЮ ДЕРЖАВ АНТАНТИ В 1916 р.

У статті розглянуто та визначено фактичне значення румунського фактора на зміну загальносоюзної військової стратегії держав Антанти протягом 1916 р. Під час проведеного аналізу румунсько-російських дипломатичних переговорів (у період із січня по серпень 1916 року) особливий акцент зроблено на розгляді позиції російського військово-політичного керівництва щодо питання залучення Румунії до союзу в 1916 р.

Ключові слова: Англія, Франція, Росія, Румунія, Сербія, Болгарія, Антанта, Шантільї, Салонікський фронт, союзники.

В статье рассмотрено и определено фактическое значение румынского фактора на изменение обще-союзной военной стратегии держав Антанты в течение 1916 г. В ходе проведённого анализа румынско-росийских дипломатических переговоров (в период с января по август 1916 г.) особый акцент сделан на рассмотрении позиции российского военно-политического руководства касательно вопроса привлечения Румынии к союзу в 1916 г.

Ключевые слова: Англия, Франция, Россия, Румыния, Сербия, Болгария, Антанта, Шантйльи, Салоникский фронт, союзники.

Dieser Artikel behandelt die tatsächliche Bedeutung des Rumänienfaktors für die Veränderung der gemeinsamen Militärstrategie der Entente-Staaten im Lauf des Jahres 1916. Im Rahmen der durchgeführten Analyse der diplomatischen Verhandlungen zwischen Russland und Rumänien (im Zeitraum von Januar bis August 1916) lag der Schwerpunkt besonders auf die Betrachtung der Position der russischen militärpolitischen Leitung bezüglich der Einbeziehung Rumäniens in den Verband im 1916.

Schlüsselwörter: England, Frankreich, Russland, Rumänien, Serbien, Bulgarien, die Triple Entente, Chantilly, Saloniki-Front, die Verbündete.

The article considers changes in the allies' military strategy during 1916, connected with Romania involvement in the war. The author found out that at the beginning of the year the allies made a bet for the general time-coordinated incursion, however, due to its implementation impossibility, the question of Romania involvement in the war arose once again.

The article pays particular attention to the last stage of Romanian-Allied negotiations. The military-political situation, prevailing for Entente states in the middle of 1916, is also considered in this article. The author comes to a conclusion that the alliance with Romania was beneficial to Entente states only if mutual Russian-Romanian offensive operations were directed from Transylvania towards Vienna, and under the condition of mutual military actions of Salonika and Russian-Romanian armies in the Balkans, which could have become the strategic goal of the nearest period of the war.

However, the Romanian and Russian sides objected to one-off military incursion in two directions. According to the author's opinion, this position was explained by the unwillingness of Russian and Romanian military leaders to transfer the center of military actions from the foreground Western direction towards the Southern one, that is, directly against Bulgaria. As a result, England and France decided to accept the Russian-Romanian position, if only it accelerated the new front opening, but at the same time they did not support their striving to entice Bulgaria with the help of territorial promises. Thus, as Entente states were unable to abandon the resolution of their geopolitical interests, the Romanian factor was also unable to influence qualitatively the all-union change of strategy, and thus to tip the scales in favor of the allies in 1916.

Keywords: England, France, Russia, Romania, Serbia, Bulgaria, Antanta, Chantilly, Thessaloniki front, allies.

Незважаючи на здобуті перемоги в ході кампанії 1915 р. австро-німецькому блоку так і не вдалося досягти головної мети – вивести Росію з війни. Російська армія зберегла боєздатність і почала відновлюватися після нанесеної їй поразки влітку. Обидві сторони готувалися до майбутньої військової кампанії 1916 р., яка мала б стати вирішальною, на думку військових керівників обох блоків, і принести довгоочікувану перемогу.

В австро-німецькому блоці робили ставку на нову стратегію Е. Фалькенгайна, спрямовану на виснаження людських ресурсів противника. В таборі держав Антанти єдиної думки не існувало.

Питання вироблення військової стратегії держав Антанти напередодні кампанії 1916 р., а також причини її трансформації протягом року знайшли відображення в узагальнюючих працях, присвячених військовій історії Першої сві-

тової війни (Д. В. Вержковського, І. І. Ростунова, О. О. Строкова та ін.). Водночас через специфіку цих праць в них фактично не розглядається роль Балканських держав, і, зокрема Румунії, стосовно зміни загальносоюзної стратегії в період з січня по липень 1916 р.

Цю прогалину заповнюють праці В. О. Ємця [8] та В. М. Виноградова [5; 6], що присвячені політичним нюансам залучення Румунії у війну на боці Антанти. Автори цілком справедливо вказують на наявність у середовищі Антанти серйозних і глибоких протиріч стосовно приєднання Румунії до Союзу, термінів її виступу, а також напрямку можливого наступу румунської армії. Водночас, розглядаючи позицію російського військового і політичного керівництва, В. М. Виноградов і В. О. Ємець не проводять аналізу причин такої позиції, зосередивши свої зусилля, головним чином, на обґрунтуванні відмінностей інтересів і цілей Англії, Франції та Росії в Балканському регіоні, а також доведення підпорядкованості царського уряду в союзі держав Антанти.

Якісно новий етап вивчення російсько-румунських відносин, а також питань залучення Румунії до союзу держав Антанти почався тільки після 1991 р. і пов'язаний, перш за все, з такими вченими, як О. Р. Айрапетов і В. Б. Каширін. Не заперечуючи протиріч в середовищі країн - учасниць Антанти, на підставі широкої документальної бази О. Р. Айрапетовим і В. Б. Каширіним доведено, що теза про зовнішньополітичну несамостійність царської Росії абсолютно безпідставна [2; 9].

Водночас, сконцентрувавши зусилля на вивченні еволюції загальносоюзної стратегії протягом 1916 р., а також ролі в ній Балканських держав, автори не достатньо уваги приділили вивченню місця і ролі Румунії в цій стратегії в 1916 р. Що і є метою цієї статті.

Досягнення цієї мети можливе при вирішенні таких завдань: по-перше, визначити позиції Англії, Франції та Росії щодо основних стратегічних цілей війни в 1916 р.; по-друге, розглянути хід переговорів держав Антанти і Румунії стосовно її вступу у війну (в період із січня по липень 1916 р.); по-третє, визначити фактичну роль Румунії в загальносоюзній стратегії до моменту свого виступу.

Для вирішення перелічених завдань були використані принципи історизму, об'єктивності, всебічного висвітлення проблеми. Серед методів, які були застосовані в роботі над цією темою, слід зазначити такі, як конкретно-історичний, логічний, синхроністичний.

Вироблення спільної стратегії мало б стати однією з тем конференції союзників у Шантільї, яка призначалася на кінець лютого 1916 р. Напе-

редодні конференції М. В. Алексєєв давав вказівки представнику при штабі французького командування Я. Г. Жилинському про «необхідність довести до союзників доцільність утворення тимчасової або постійної ради для координації своїх дій» [15, Ф. 2003 оп. 1, спр. 1149 арк. 4]. Оскільки без цього, на його думку, «усі операції союзників набувають рис якихось не пов'язаних між собою ударів і дозволяють противнику перекидати резерви з одного театру військових дій на інший» [там само, арк. 4 об.]. Генерал М. Алексєєв вважав за необхідне для союзників визначити найважливіші фронти й на них проводити узгоджені у часі операції, з метою оточення і знищення противника [2, с. 192]. При цьому, пріоритетним для Росії він вважав Західний фронт.

Наміри М. В. Алексєєва створити постійну чи тимчасову раду не знайшли підтримки у союзників. Французький головнокомандуючий Ж. Жофр вказував на неможливість створення такого органу, посилаючись на відсутність підтримки італійців та англійців [15, Ф. 2003 оп. 1, спр. 1469, арк. 123]. Таким чином, нагальні питання мали б вирішувати загальносоюзні наради, які збиралися періодично.

Тим часом в Румунії почали поширюватися чутки, що Німеччина не задоволена продажем врожаю зернових Англії і навіть може ультимативно вимагати від Румунії дотримуватися нейтралітету до кінця війни [24, с. 124-125]. У розмові з С. А. Поклевським румунський прем'єр відзначив серйозність ситуації [14, Ф. 2000 оп. 1, спр. 3092, арк. 204]. Очевидно, поширення цих чуток перебільшувалося самим румунським керівництвом. Окрім того, Румунія розраховувала і на торгові операції з Німеччиною. У березні 1916 р. Румунія уклала контракт з германо-австро-угорською комісією щодо поставки 1200 тис. т. зерна [19, с. 84]. Аби виправдати цю дію в очах своїх майбутніх союзників, велися розмови про німецький ультиматум. У свою чергу, це дозволило підіграти інтерес союзників до Румунії. Румунський прем'єр натякнув С. А. Поклевському, що якщо заява Німеччини буде стосуватися виключно нейтралітету і демобілізації румунської армії, він спробує приспати пильність німців, дозволивши їм купівлю продовольства [14, Ф. 2000 оп. 1, спр. 3092, арк. 205 зв.]. Якщо ж буде висунута вимога зміни кабінету, тоді він буде рішуче чинити цьому опір [там само, арк. 205 зв.]. Аналогічною була поведінка І. Бретіану під час його візиту до англійського посла Ж. Баркляя.

Доповідь С. А. Поклевського про стан справ у Румунії занепокоїла С. Д. Сазонова, який звернувся до генерала Алексєєва із запитом щодо можливості надання військової допомоги румунам і строки її виконання. Таким чином, він прагнув

продемонструвати здатність росіян захистити румунів. Коли 12 січня 1916 р. німецький посланець відвідав румунського прем'єра, то ні про які ультиматуми мова не йшла [24, с. 126]. Однак, міністр С. Сазонов вирішив добитися від союзників гарантій: у випадку нападу на Румунію, Салонікський десант перейде у наступ [15, Ф. 2003 оп. 1, спр. 1469 арк.126].

На відміну від С. Д. Сазонова, генерал М. В. Алексєєв сприйняв ці новини з Румунії спокійно. Більше того, в обставинах, що склалися, він вважав, що «нейтралітет Румунії, навіть з демобілізацією армії, вигідніший Росії, оскільки прикриває наші південні кордони» [11, с. 86]. Він був переконаний, що «нейтралітет – явище тимчасове, і коли шальки терезів схиляться в наш бік, вони безсумнівно будуть наступати» [11, с. 91]. Завдання російської дипломатії генерал М. Алексєєв на той момент вбачав у підтриманні впевненості румунів, що цей момент настане [3, с. 47]. У будь-якому випадку, запевняв він, німці не зможуть відірвати усі сили від Салонік і спрямувати їх проти Румунії, оскільки почався російський наступ на Буковину [11, с. 92].

Німецький посланець, який 15 січня відвідав румунського монарха, не висунув жодних категоричних вимог [22, с. 345]. Дипломатам Антанти стало очевидно, що кризова ситуація була надуманою самим румунським прем'єром, який таким чином, ще до підписання військової конвенції, вирішив добитися від союзників допомоги.

Бретіану наполягав, що «хоча криза і минула, але можливе її повторення» [15, Ф. 2003 оп. 1, спр. 1469, арк.128]. Він вважав, що Румунія здатна обороняти лише кордони по Дунаю, але не має достатньо сили для оборони Добруджі. Продовження цієї думки були роздуми прем'єра про те, що німці можуть захопити Добруджу і використати її як плацдарм для наступу вглиб Росії. А якщо Росія не зголоситься відправити війська для оборони Добруджі, це змусить румунських військових її залишити [там само, арк.129].

Останні події прискорили від'їзд до Румунії нового військового представника Татарінова [21, с. 87-88]. Начштабверх вважав, що для Росії нейтралітет Румунії вигідний. Тому він поставив перед Татаріновим завдання з'ясувати справжні мотиви Бретіану, не наполягаючи на миттєвому наступі Румунії [3, с. 45].

Французька рада з оборони 21 січня 1916 р. визнала, що здійснити наступ наразі неможливо, потрібно підготуватися до наступальної операції, коли російські війська нанесуть удар на Буковину [2, с. 194]. При цьому французи вважали, якщо переконують англійців перекинути 30 тис. їхніх солдат з острова Мудрос, тоді разом з відновленою сербською армією в 100 тис. чол., вдасться збіль-

шити Салонікську армію до 300 тис. чол. Англійський міністр Е. Грей гарантував Румунії захист від німецького нашествия, відзначивши при цьому необхідність визначити строки вступу її у війну [21, с. 90].

Спокійніше оцінював ситуацію генерал Алексєєв, який вважав, що для прийняття рішень необхідно «румунам перш за все відкрити свої карти» [15, Ф. 2003 оп. 1, спр. 1165, арк. 34]. До початку лютого М. В. Алексєєв був переконаний, що єдино можливий шлях надання Румунії допомоги – це проведення наступальної операції з боку Північної Молдови [25, с. 45-46].

Перша зустріч полковника Татарінова з І. Бретіану відбулася 4 лютого 1916 р. і завершилася нічим. Незважаючи на всі спроби російського військового агента розпочати серйозні перемовини, І. Бретіану відмовив йому в цьому, надаючи перевагу діяти в обхід [15, Ф. 2003 оп. 1, спр. 1156, арк.145].

Румунський прем'єр, використавши Францію, застосував свою звичайну тактику закулісних інтриг. З Парижа О. П. Ізвольський телеграфував міністру Сазонову, що «за свідченнями, які надходять із Бухареста, румунський і російський генеральні штаби не можуть домовитися з приводу напрямку наступу» [15, Ф. 2003 оп. 1, спр. 1176, арк.18]. Це викликало особисте звернення Р. Пуанкаре до Миколи II, в якому він вказував на необхідність досягти згоди й укласти військову конвенцію між російською і румунською сторонами [13, с. 371]. «Росія не тільки не затримує перемовини, – роздратовано писав Микола II французькому президенту, – але румунське керівництво взагалі відмовилося їх вести» [15, Ф. 2003 оп. 1, спр.1149, арк. 135].

Такі методи ведення перемовин ще більше розчарували генерала Алексєєва в Румунії як в потенційному союзнику. «На цей момент нам вигідніший нейтралітет Румунії, – писав він у листі до міністра Сазонова від 21 лютого 1916 р., – підтримка румуно-французьких планів послабить нас, непомірно розтягне нашу армію, не тільки позбавить можливості зібрати достатньо сил для удару проти австрійців і німців, але й для протидії їхнім планам наступу на Москву і Петроград» [15, Ф. 2003 оп. 1, спр.1149, арк. 46]. М. В. Алексєєв зауважив, що у разі розгортання активних дій на східному і західному фронтах німці змушені будуть перекинути свої війська з Балкан. А отже, зникне загроза німецького вторгнення в Румунію.

Незважаючи на вимоги начальника французької військової місії генерала По, поступитися румунам щодо перекидання 250 тис. чол. російської армії в Добруджу, генерал Алексєєв відмовляв йому в цьому [3, с. 48]. «Напередодні широкомасштабної операції союзників, – писав він голові

французької місії, – не варто так розкидатися резервами» [15, Ф. 2003 оп. 1, спр. 1149, арк. 47]. На французьку дипломатію тиснули самі румуни, але ні голова уряду, ні начальник румунського генерального штабу не поспішали обговорювати військову конвенцію під час перемовин. Таке зволікання дозволяло російській стороні вкотре засумніватися в щирості намірів Бретіану.

Наприкінці лютого 1916 р. в Шантільї на раді представників союзного командування румунське питання було другорядним. Учасників більше хвилював наступ німців на Верден і підготовка загального наступу союзних армій. У рішенні ради було закріплено положення про самостійний вибір напрямку головного удару без попередньої згоди з іншими членами союзу. Тому ні Франція, ні Англія не збиралися посилювати свої війська на Салонікському фронті [3, с. 47]. На думку французького командуючого Ж. Жоффра, «настав час застосувати теорію концентрації сил, що завжди тягне за собою певний ризик на другорядних театрах» [14, Ф. 2000 оп. 1, спр. 3092, арк. 230]. «Перемога ж у Франції, – на його думку, – скрізь виправить положення справ» [там само, арк. 230 зв.].

Відчувши, що союзники охололи щодо ідеї виступу Румунії, румунський прем'єр на початку березня 1916 р. заявив про нову болгарську небезпеку, висловивши припущення, що німці у випадку невдачі під Верденом можуть перейти у наступ на Румунію. Румунський прем'єр продовжував плести інтриги і поширювати чутки про спроби Болгарії і Австро-Угорщини втягнути Румунію у сферу своїх інтересів, про можливість приходу до влади пронимецьки налаштованого А. Маргіломана [24, с. 86-87]. Однак такі маневри румунської сторони вже не діяли на Росію.

У Парижі 14 березня відбулася конференція союзників. «Перемога у війні, – говорив, відкриваючи конференцію, французький прем'єр, – тепер залежить від узгодженості дій союзників» [15, Ф. 2003 оп. 1, спр. 1469, арк.138]. Робота конференції стосувалася переважно питань постачання армій союзників, а також методів ефективнішої блокади Німеччини. Але головною подією стало рішення про єдиний загальносоюзний наступ.

Наприкінці березня, перед своїм від'їздом у Ставку, полковник Татарінов ще раз відвідав І. Бретіану і начальника румунського штабу Д. Ілієску, щоб уточнити умови виступу Румунії. І Бретіану, і Ілієску раптово висунули нову вимогу – оборона Добруджі не повинна бути пасивною, а російській армії необхідно зайняти Рушук [20, с. 37-38]. Російський військовий агент спробував заперечити, але Ілієску пригрозив подати у відставку, якщо румунський прем'єр відмовиться від цієї вимоги. Через кілька днів І. Бретіану попросив передати Татарінову також прохання про доставку

військових вантажів. При цьому він відзначив, що «стосовно військових питань можна домовитися і за кілька хвилин, а ось доставка вантажів займе тривалий час» [15, Ф. 2003 оп. 1, спр. 1156, арк. 235].

Наприкінці березня становище французької армії під Верденом ще більше загострилося. Навіть незважаючи на проведений росіянами з метою відволікання німецьких резервів Нарачинський бій, німці все одно перекинули кілька дивізій на Західний фронт. У цих умовах французька дипломатія ще більше активізувала свої вимоги перед російською Ставкою стосовно початку генерального російського наступу [17, с. 329].

Генерал Жоффр в особистому зверненні до російського командуючого

підкреслив, що французька дипломатія посилено добивається виступу Румунії, який в умовах загальносоюзного наступу надзвичайно важливий. М. В. Алексєєв поспішні дії французької дипломатії у справі залучення Румунії інакше як шкідливими не назвав. На його думку, «чим більше французи намагаються їх залучити, тим більше румуни переоцінюють своє значення, висуваючи нові вимоги» [15, Ф. 2003 оп. 1, спр. 1149, арк. 340]. «Румунам треба зрозуміло показати, що ми не намагаємося втягнути їх у війну, – писав Начштабверх генералу Жилинському 16 квітня, – а розмір майбутньої винагороди буде залежати від долі їхньої участі» [15, Ф. 2003 оп. 1, спр. 1165, арк. 38].

Директива Ставки від 11 квітня свідчила, що головний удар буде нанесено арміями Західного фронту [12, с. 7]. Армії Північного та Південно-Західного фронтів повинні були сприяти успіху, проводячи локальні атаки і знищуючи живу силу противника. Невизначене становище Румунії викликало занепокоєння в російській Ставці і штабі Південно-Західного фронту. Російський наступ Ставка призначила на кінець травня 1916 р. Союзники ж вважали можливим початок свого наступу не раніше липня.

Начштабу Південно-Західного фронту, генерал Клембовський, у випадку переходу Румунії на бік противника, навіть підготував план з оборони й прикриття важливих стратегічних напрямків можливого вторгнення противника у бік Києва і Одеси. Він вважав, що у подібному випадку для пасивної оборони та відсунення противника (або його повного розгрому) потрібно було 5-7 піхотних корпусів [15, Ф. 2003 оп. 1, спр. 1149, арк. 125]. Південно-Західний фронт міг виділити тільки три корпуси, решту довелося б узяти з інших фронтів, а отже, треба було враховувати час для їхнього перекидання. М. В. Алексєєв в накладеній резолюції відзначив, що у подібній ситуації варто розраховувати на допомогу лише 1-2 піхотних корпусів [там само арк.125].

Але розпочатий наступ Південно-Західного фронту та 22–24 травня прорив військами 7-ої, 8-ої і 9-ої армії оборони противника викликав у Бухаресті побоювання, як би не втратити свій шанс. Це відзначив С. А. Поклевський. У свою чергу, і французьке керівництво визнало момент найприйнятнішим для залучення Румунії. Оборона Вердена вартувала французькій армії великих жертв. Думка про залучення до союзу 500 тис. румунської армії починала бути пріоритетною в планах французьких військових.

Французький посланець у Бухаресті Ж. К. Блондель був проінструктований зробити відповідну заяву румунській владі. Одночасно з цим французька дипломатія здійснювала натиск і в Петербурзі [23, с. 134–136]. Так, 12 червня Ж. М. Палеолог, спілкуючись з директором дипломатичної канцелярії МЗС Шилінгом, намагався переконати останнього зробити крок назустріч румунам [23, с. 137]. До того часу погляди генерала Алексеєва щодо питання залучення румун набули суттєвих змін.

Після обміну думками з французьким головнокомандувачем, генералом Жоффром, 17 червня генерал Алексеєв телефонограмою дав завдання Татарінову прискорити переговори з Румунією [6, с. 55–56].

22 червня 1916 р. румунський уряд знову висунув умови, за яких вони були б готові виступити: 1) прибуття в Румунію першого потяга з боеприпасами, із зобов'язанням з боку Росії і Франції регулярної доставки наступних потягів; 2) загальний наступ не буде призупинений; 3) російська армія в Галичині і Буковині залишиться на своїх теперішніх позиціях; 4) Румунії буде гарантований захист у випадку нападу Болгарії; 5) гарантування приєднання усіх земель, перелічених у політичній угоді, що передуватиме підписанню військової конвенції [8, с. 69]. За умов дотримання цих вимог, Бретіану зобов'язувався відкрити військові дії не пізніше 1 серпня і тільки проти однієї Австро-Угорщини [8, с. 69].

Такі неочікувані умови знову завели перемовини у глухий кут. При цьому виявилися протиріччя між союзниками. Французький прем'єр А. Бріан вимагав зосередження в Добруджі 150 тис. румунської армії для дій проти Болгарії, що не входило в плани російської і румунської сторін. Окрім того, французькому посланцю Ж. К. Блонделю було доручено наполягати на невідкладному підписанні військової конвенції і категорично заявити, що якщо Румунія терміново не виступить, тоді «в її сприянні навряд чи виникне потреба» [1, Ф. 151. оп. 482, спр. 3898, арк. 3–4 зв.].

Російська Ставка 29 червня 1916 р. надала свій варіант військової конвенції. Він передбачав початок бойових дій Румунією не пізніше 20–25

липня. Було висловлено побажання направити головний удар румунської армії проти Трансільванії, з просуванням далі на Будапешт і залишити на кордоні з Болгарією сили, достатні для свободи дій румунської армії проти Трансільванії [там само, арк. 6 зв.]. Для надання румунам військової допомоги в Добруджі планувалося виділити по одній піхотній і кавалерійській дивізії. Дії супроти Болгарії передбачалися разом із Салонікською армією, але лише за умови досягнення певних результатів військових дій проти Австрії. Таким чином, якщо французи наполягали на наступі проти Болгарії і Австро-Угорщини, то російське командування вважало можливим нанесення головного удару лише останній [9, с. 354].

Така позиція Ставки пояснювалася підготовкою нового російського генерального наступу, що передбачав нанесення головного удару силами Південно-Західного фронту. Румунський наступ в Трансільванії з подальшим його просуванням на Будапешт, тобто в тил австрійським арміям, що протистояли російському Південно-Західному фронту, був вигідний російському командуванню.

Щоб врегулювати існуючі протиріччя, С. Д. Сазонов запропонував перенести перемовини в Петроград. Однак Ж. Жоффр наполягав на тому, що перемовини повинні проводитися за участі представників усіх союзних армій [26, с. 123–124]. Тоді російським МЗС було запропоновано альтернативне рішення – вести перемовини в Петрограді, а деталі обговорювати в Бухаресті. Але французький, англійський та італійський уряди провели самостійні перемовини з представником румунської армії, полковником Рудіано, вимагаючи від останнього наступу проти Болгарії [26, с. 126].

7 липня французький посланець Ж. К. Блондель отримав інструкції вимагати від І. Бретіану підписання додаткової військової конвенції з Францією, Англією та Італією відносно виступу румунських військ проти Болгарії.

Представники союзних армій 10 липня 1916 р. підписали нову конвенцію з Румунією. Російський представник, генерал Жилинський, і румунський полковник Рудіано підписали її в попередньому вигляді з обов'язковим підтвердженням своїх представництв щодо узгодження з цими умовами. Конвенція передбачала виступ Румунії не пізніше 25 липня, за умови, якщо Салонікська армія почне діяти не пізніше 18 липня [26, с. 128]. Румунію також зобов'язали виставити для наступу проти Болгарії 150-тисячну армію.

Отримавши текст підписаної угоди, І. Бретіану заявив російському представнику, що румунська армія не зможе одночасно наступати у двох напрямках [20, с. 37]. Генерал Алексеєв також поділяв цю точку зору. Тому 17 липня французько-

му представнику при Ставці, генералу Жанену, була передана телеграма Алексєєва, в якій він висловив свої роздуми: «...Вимагати від Румунії наступу у двох напрямках до з'ясування становища складно», необхідно спочатку всі зусилля «направити проти Австрії, а 150 тис. румун на болгарському кордоні затримують відповідну кількість болгар» [1, Ф. 151. оп. 482, спр. 3904, арк. 24]. Французи не погоджувалися із цим, продовжуючи наполягати на просуванні наступу в двох напрямках. При цьому конвенція 10 липня 1916 р. не передбачала активних дій Салонікської армії, а лише «дивізіями, які для цього будуть готові» [там само, арк. 23].

Врешті-решт російське командування було готове піти на поступки французам, тільки б це прискорило виступ Румунії. Але румунська сторона категорично відмовилася виконувати цю вимогу. Ілієску ставив умовою активних військових дій проти Болгарії направлення 150-тисячної російської армії. «Невиконання цього вони визнають самі, – писав полковник Татарінов у Ставку. – Вважаю що якщо ми будемо і далі наполягати на виступі проти Болгарії, це лише затягне перемовини» [там само, арк. 24].

Така жорстка позиція румунського керівництва змусила французів переглянути свої вимоги. Генерал Жилинський 21 липня передав у Ставку зміст секретної записки, яка була надіслана генералом Ж. Жоффром прем'єр-міністру Франції А. Бріану. В ній французький генерал доходив висновку, що оскільки головною метою союзників є негайний виступ Румунії, тоді варто піти на всі поступки, і якщо румуни не хочуть оголошувати війну Болгарії, тоді це звільнить Салонікську армію від наступу «за будь-яку ціну, чого так не хочуть англійці» [15, Ф. 2003 оп. 1, спр. 1469, арк. 140].

Далі генерал Жоффр повідомляв, що якщо болгари таки почнуть бойові дії проти Румунії, тоді зробити вони це можуть тільки за рахунок сил, що розташовані на грецькому кордоні, частину яких вони перекинуть проти румун. Тим самим будуть створені сприятливі умови для подальшого наступу Салонікської армії. Тобто в будь-якому випадку союзники виявлялися у вигаши.

У результаті 23 липня 1916 р. головнокомандуючий французької армії дав вказівку своєму військовому аташе більше не наполягати на російсько-румунському наступі проти Болгарії і підписати військову конвенцію [8, с. 73]. Генерал Жоффр 27 липня 1916 р. офіційно заявив Алексєєву про те, що французький уряд приймає всі румунські умови. Для підписання військової і політичної конвенції Румунії надали чотири дні.

Окрім протиріч стосовно військових питань, підписання військової і політичної конвенцій стосувалося також прагнення румун гарантувати їм

приєднання всіх земель, зазначених у політичній угоді. На усі додаткові вимоги стосовно басейна річки Тиси і всього Банату О. П. Ізвольський відповідав французам відмовою, мотивуючи це тим, що Росія дотрималася минулорічних обіцянок.

Непоступливість МЗС змусила французького президента Пуанкаре 23 липня звернутися з особистим проханням до Миколи II піти на поступки румунам [8, с. 77]. Аби росіяни були лояльнішими, Ж. М. Палеолог під час бесіди із заступником міністра закордонних справ А. А. Нератовим і директором канцелярії МЗС М. Ф. Шилінгом чітко дав зрозуміти, що, на думку французького прем'єра, наразі необхідно піти на всі поступки румунам, оскільки «все одно після завершення війни союзники, або виконають свої обіцянки, або складуться такі обставини, що Румунії доведеться користуватися тим, що їй нададуть» [цит. за, 23, с. 123]. Усе це змусило Петербург у кінцевому результаті стати на бік Франції.

Таким чином, лише до кінця липня 1916 р. усі військові і політичні перешкоди були подолані. За свідченнями, що отримувалися Ставкою, ворог стягав свої сили до кордонів Румунії. У Ставці занепокоїлися, якщо румуни не виступлять, тоді противник зосередить ці сили проти слабкого лівого флангу Східного фронту [14, Ф. 2000 оп. 1, спр. 3092, арк. 245]. Начштабверх наполягав на тому, що відтермінування на один чи дві дні має потягти за собою загрозу скасувати усі домовленості з Румунією.

У Ставці 2 серпня 1916 р. була отримана доповідь від капітана Климова щодо стану справ у Румунії. У ній відзначалося, що з одного боку, наявні всі ознаки швидкого виступу, з іншого – посилено ведеться торгівля з державами Центру. Так, наприклад, у період з 15 по 31 липня їм було відправлено 126 т борошна і 53 т кукурудзи. Також доповідалося, що «Бухарестом поширюються чутки, що Бретіану веде перемовини з країнами Антанти лише для проформи» [25, с. 49].

Остаточного розвіялися всі занепокоєння російської Ставки лише 4 серпня 1916 р., коли в Бухаресті були підписані військова і політична конвенції. Згідно з ними Румунія зобов'язувалася оголошити війну Австро-Угорщині. У свою чергу, союзники визнавали за Румунією право на приєднання територій Австро-Угорської монархії по кордону Тиси і Дунаю. Окремо зазначалися зобов'язання румунської сторони не зводити укріплень проти Белграда в Банаті й утримувати там лише поліцейські частини. Сербське населення Банату при переселенні в Сербію мало право на отримання від румунського уряду грошової компенсації. Це було певною поступкою союзникам Сербії.

Військова конвенція гарантувала прикриття румунської армії з боку Болгарії і Австро-

Угорщини. Союзники зобов'язувалися розпочати наступ Салонікської армії за 8 днів до виступу румунської армії. До Добруджі було відправлено дві російські піхотні і одну кавалерійську дивізію, хоча Бретіану і прагнув уникнути оголошення війни Болгарії [6, с. 159].

Позиція румунського керівництва у відношенні до Болгарії була підтримана російською Ставкою. Генерал Алексєєв ще наприкінці липня 1916 р. висловився, що непогано б було перетягнути Болгарію на свій бік. На його думку, за можливий перехід на бік союзників болгарському уряду можна було б забезпечити лінію Енос – Мідія, Македонію до Вардара, Казалу і, можливо, навіть Салоніки [1, Ф. 151. оп. 482, спр. 3905, арк. 6–7 зв.]. При цьому генерал Алексєєв вважав за необхідне, аби ця угода залишалася в таємниці від Сербії і Греції [там само, арк. 7]. Деякі натяки на можливість укладання подібної угоди були отримані із Софії на початку серпня 1916 р.

Прем'єр-міністр Болгарії В. Радислов заявив румунському посланцеві, що Болгарія могла б відмовитися від подальших бойових дій, якби їй була гарантована Македонія. Але прагнення Бухареста і Петербурга укласти угоду з Болгарією наштовхнулося на спротив з боку французів [26, с. 124]. Французький прем'єр хоча й висловлювався, що ці перемовини з Болгарією бажані, але до нанесення їй рішучої поразки вважав передчасним [там само, с. 124]. Французький уряд, який сам в середині липня 1916 р. вимагав від Петрограда поступок у Банаті, раптово почав хвилювати етнічний бік проблеми. Прем'єр А. Бріан заявив, що перемовини за спиною Греції та Сербії дискредитують союзників в очах останніх [1, Ф. 151. оп. 482, спр. 3905, арк. 12 зв.].

Проти війни з Австро-Угорським блоком виступила лише невелика група германофілів, яку

очолив П. Карп і А. Маргіломан. Переконавшись у тому, що вплинути на прийняте рішення неможливо, германофіли заспокоїлися [4, с. 405–406]. Того ж дня, ввечері, румунський посланець Мавракордато вручив австро-угорському міністру закордонних справ І. Буріану декларацію про оголошення війни. Не зважаючи на бажання І. Бретіану уникнути війни з Болгарією і Німеччиною, 16 серпня війну Румунії оголосила Туреччина, а 18 серпня – Німеччина і Болгарія.

Таким чином, при плануванні кампанії 1916 р. союзниками була висунута ідея проведення єдиного загальносоюзного наступу, скоординованого в часі. Але зважаючи на складність її реалізації (важкі бої під Верденом, неготовність союзних армій до наступу), Англія і Франція знову почали шукати вирішення завдань війни щодо чисельної переваги шляхом залучення на свій бік Румунії. Однак нездатність Англії, Франції і Росії принести в жертву реалізацію своїх власних планів заради загальносоюзних інтересів призвела до того, що румунська армія так і не була включена в систему загальносоюзної стратегії.

У результаті, незважаючи на декларовану стратегію одночасних і скоординованих дій, стратегія Антанти в 1916 р. стала дзеркальним відображенням німецької «стратегії на виснаження», коли здобування перемоги над противником досягалось не військовим мистецтвом, а простою перевагою живої сили і техніки.

Враховуючи наявний масив архівних матеріалів з історії Першої світової війни, питання російсько-румунських військових переговорів щодо координації дій своїх армій, а також позиція Росії і Румунії стосовно можливого переходу Болгарії на бік союзу, потребують подальшої розробки із залученням ширшого кола джерел.

Бібліографічні посилання

1. Архив внешней политики Российской империи. – Ф. 151 Политархив Опись 482 д. 3898; д. 3904; д. 3905.
2. **Айрапетов, О. Р.** Балканы в стратегии Антанты и ее противников (1914–1918 гг.) [Текст] / О. Р. Айрапетов // Новая и новейшая история. – 2003. – № 5 – С. 191–224.
3. **Айрапетов, О. Р.** Участие Российской империи в Первой мировой войне (1914–1917) 1916 г. Сверхнапряжение [Текст] / О. Р. Айрапетов. – М., 2015. – 334 с.
4. **Бюлов, Б.** Воспоминания [Текст] / Б. Бюлов. – М.; Л., 1935. – 563 с.
5. **Виноградов, В. Н.** Внешнеполитическая ориентация правящих кругов Румынии накануне Первой мировой войны [Текст] / В. Н. Виноградов // Новая и Новейшая история. – 1960. – № 1. – С. 53–67.
6. **Виноградов, В. Н.** Румыния в годы Первой мировой войны [Текст] / В. Н. Виноградов. – М., 1969. – 370 с.
7. **Вержковский, Д. В.** Первая мировая война 1914–1918 гг. [Текст] / Д. В. Вержковский. – М., 1964. – 203 с.
8. **Емец, В. А.** Протиречия между Россией и союзниками по вопросу о вступлении Румынии в войну (1915–1916 гг.) [Текст] / В. А. Емец // Исторические записки. – 1956. – Т. 56. – С. 52–90.
9. **Каширин, В. Б.** Бессилие и лукавство у порога Балкан: проблема применения военной силы в стратегии России на черноморско-балканском направлении [Текст] / В. Б. Каширин // Величие и язвы Российской империи: Международный сборник к 50-летию О. Р. Айрапетова / составитель В. Б. Каширин. – М., 2012. – с. 300 – 367.
10. **Керсновский, А. А.** История Русской армии: 4 т. [Текст] / А. А. Керсновский. – М., 1994. – Т. 4. – 368 с.
11. Международные отношения в эпоху империализма 1878–1917 гг. [Текст] / авт. – сост. **Й. М. Лукин, Ф. А. Рощейн, А. А. Могилович.** – М., 1938. – Серия 3, – Т. 10.
12. **Нелипович, С. Г.** Брусилловский прорыв. Наступление Юго-Западного фронта в кампанию 1916 года [Текст] / С. Г. Нелипович. – М., 2006. – 48 с.
13. **Пуанкаре, Р.** На службе Франции 1915–1916 [Текст] / Р. Пуанкаре. – Минск., 2002. – 592 с.
14. Российский государственный Военно-Исторический Архив (РГВИА) [Текст]. – Ф. 2000 Оп. 1 д. 3092 – РГВИА.

15. РГВИА [Текст]. – Ф. 2003 Оп. 1 д. 1149; д. 1156; д. 1165; д. 1176; д. 1469.
16. **Ростунов, И. И.** Русский фронт первой мировой войны [Текст] / И. И. Ростунов. – М., 1968. – 388 с.
17. **Сазонов, С. Д.** Воспоминания [Текст] / С. Д. Сазонов. – М., 1991. – 400 с.
18. **Строков, А. А.** История военного искусства капиталистического общества периода империализма до конца 1918 г. [Текст] / А. А. Строков. – М., 1967. – 711 с.
19. **Савин, Т.** Иностранный капитал в Румынии (с 1859-1945 г.) [Текст] / Т. Савин. – М., 1950. – 208 с.
20. **Averescu, A.** Notițe zilnice din războiul 1914–1916 (Neutralitatea) [Текст] / A. Averescu. – B., 1927. – v. 1. – 45 p.
21. Cupsa Ion Antanta româna in campaniile din anii 1916–1917 [Текст] / Ion Cupsa. – B., 1967 – 340 p.
22. Kiritesky Constantin Istoria razboiului pentru întereginea României 1916 -1919 [Текст] / Constantin Kiritesky – B., 1927 – 530 p.
23. **Lecu, A.** Români Basarabeni în istoria militară a Rusiei / A. Lecu – B., 2009. – 410 p.
24. **Marghiloman, A.** Note politice [Текст] / A. Marghiloman. – B., 1927 – v. 3 – 345 p.
25. **Otu, P.** Reforma militară si societatea în România. / P. Otu – B., 2009 – 426 p.
26. **Păcurariu, M.** Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918) / M. Păcurariu. – Sibiu., 1986. – 302 p.

Надійшла до редколегії 16.06.2017